

478. Ängby, Knivsta sn.

Pl. 90.

Litteratur: B 198, L 562, D 2:236. J. Bureus, Fa 6 s. 215 n:r 248 (Rhezelius' uppteckning), Fa 5 n:r 230, Fa 1 s. 54; Ransakningarna 1667—84; J. Hadorph, Resejournal 1682; J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 147, 149; UFT h. 5 (1876), s. 24; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 72, Anteckningar 1909 (ATA).

Äldre avbildningar: J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 198); Dybeck a. a.; Brate foto 1909 (ATA).

Runstenen står på Ängby mark men långt från gården, nämligen N om Knivsta station och Knivsta mejeri, 15 m. Ö om järnvägen och 25 m. NV om bron över ån från Trunsta-sjön. Ristningen är vänd mot V, d. v. s. mot järnvägen. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Sigtuna».

Bureus kände inskriften genom en uppteckning av Rhezelius. Platsen anges vara »Vti Engeby gärdet widh åhne» (Fa 6), »Engeby» (Fa 5). Också i Ransakningarna uppges, att vid Ängby finnes en runsten. Hadorph fann den vid »Engeby wid åbacken öster om vägen». Träsnittet i Peringskiölds Monumenta har påskriften: »Engeby vid vägen och åbacken (B 198: »Engby», L 562: »Ängby»). — Enligt Dybeck var stenen »nyligen åter rest vid Knifstadsån, öster om Ängby». Beskrivningen till Geologiska kartbladet »Sigtuna»: »vid Engby mot ån».

Grå granit. Höjd 1,75 m., bredd nedtill 1,40 m., över korsets mittpunkt 1,16 m. Ytan är jämn och småknottrig. Ristningen är tämligen tydlig, särskilt i god sidobelysning. Den är omsorgsfullt utförd och väl bibehållen. På båda sidor går runslingan ända ut i stenens kant, men mycket obetydligt av inskriften synes här ha gått förlorat.

Inskrift:

× estriþ : let : reisa : stein : þensa : eftir : iuar : bota : sin : auk : ikuar : auk : ikifastr : eftir : faþur :
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65
 sin : mihel : kati : at : hans
 70 75 80 85

Æstrið let reisa stein þenna eftir Ioar (eller: Ivar), bonda sinn, ok Ingvarr ok Ingifastr eftir faður sinn. Mihel gætti and hans.

»Estrid lät resa denna sten efter Joar (eller: Ivar), sin man, och Ingvar och Ingefast efter sin fader. Mikael tage vård om hans ande.»

Till läsningen: 1 e är tydligt stunget. Nedre delen av bst i 4 r är bågformig; möjligen fortsätter denna bågböjda linje åt vänster in mot hst. Djupa och tydliga punkter utmärka de stungna runorna: 8, 11, 17, 21, 25, 60, 76 e. Övre delen av 16 t är borta; möjligen finnas svaga spår av bst. Bst i 26 f och 29 n äro svaga. Alla runor i 30—33 iuar äro fullt säkra. I senare delen av inskriften, fr. o. m. 44 i, stå runorna mycket tätt. 57 s har en abnorm form. 62 t har endast halv runhöjd; tydligen för att spara plats har ristaren pressat in det under bst till 61 f. På liknande sätt förhåller det sig med 66 a och med 74 i. Inskriften i huvudslingan slutar med 74 i. Återstoden står i en bågböjd kort slinga, som upptill förenar huvudslingans ändar med varandra. Alla runorna i 73—77 mihel äro fullt säkra. 78 k är icke stunget. Ordet 78—81 kati är fullt tydligt. Bst i 85 a sitter påfallande lågt, tydligen för att undgå kollision med bst i 84 h och 86 n.

Rhezelius: 8 i, 21 i, 60 i. F. ö. är läsningen fullkomligt riktig. Fa 5 återger Rhezelius' läsning; 12 i har dock utelämnats, och likaså saknas slutet (fr. o. m. 73 m). — Hadorph: 8 i, 17 a, 25 a, 60 i. Efter 74 i ett sk (:). B 198: 8 i. 16 t är fullt i behåll. 25 i, 75 n (sålunda 73—77 minel). — Dybeck: 8 i, 39 e, 75 h (sålunda 73—77 mihel). — Brate: 8 e, 75 h.

38—45272. Upplands runinskrifter.

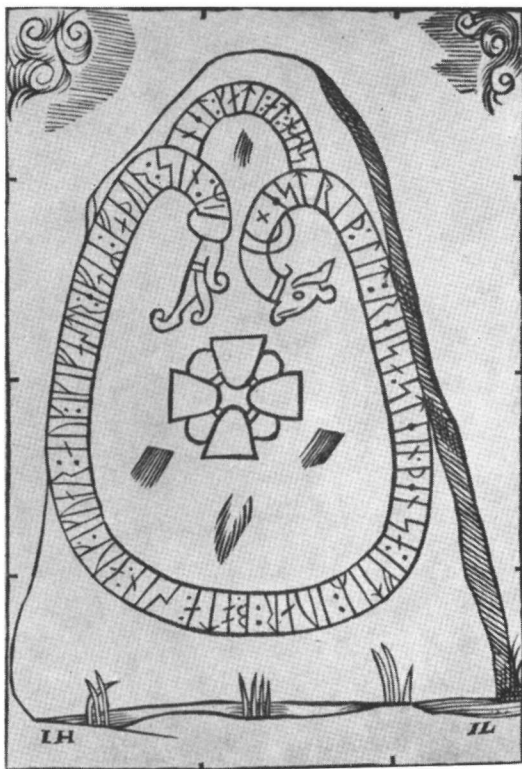

Fig. 198. U 478. Ängby, Knivsta sn. Efter B 198.

Hallr á Síðu, att S:t Mikael skulle bli hans *fylgiuengill*, om han mottog den kristna tron. I en dansk runinskrift från 1100-talet (DR 111) förekommer önskan **niklaos : gæti**, d. v. s. S:t Nikolaus beskydde (själen). Verbet *gæta* styr visserligen ursprungligen genitiv (*gæta hesta, kúa, lands* o. dyl.), men har säkerligen tidigt i fornsvenskan, liksom det likbetydande *göma*, kommit att styra akkusativ.

Det är mycket intressant, att i en uppländsk runinskrift möta namnet på ärkeängeln Mikael. Han anropas här för att i sin vård taga den dödes ande, i stället för Gud eller Gud och Guds moder, som vanligen nämnas i dylika själaformler. Jfr Hogrän-stenen på Gotland (L 1571): **santa mikal hiel[bi sial h]ans** och Tillitse-stenen på Lolland (DR 212): **kristr : hialbi : siol : hans aok : santa : migaæl**, samt i synnerhet på flera runstenar på Bornholm: Ny-Larsker 2 (DR 380): **kup : tr(u)tin : hi(a)lbi : hans : ont : auk : sata : mikial**, Öster Larsker 2 (DR 398): **kristr : hialbi : sialu : hans : auk : sata : mikel : auk : sata : maria**, Klemensker 1 (DR 399): **kristr : hialbi : siolu : (aup)biarnar : auk : ku[niltar] : auk santa mikel : i lius : auk : baratis**, Klemensker 4 (DR 402): **kup × hialbi × siol × hans × auk × sata × mihel ×**. Om S:t Mikael i tidig nordisk kristendom se Ellen Jørgensen, *Helgendyrkelse i Danmark* (1909), s. 6 f., F. Paasche, *Kristendom og kvad* (1914), s. 33 f., 42 f.

Ärkeängelns namn har i de nordiska fornspråken i regeln *k*-ljud: isl. *Mikiall*, fsv. *Mikial* (*mikialsmaessa* o. dyl.); likaså i de flesta runinskrifter. Inskriften Klemensker 4 (DR 402) har emellertid i likhet med Ängby-stenen formen **mihel**. Detta återger säkerligen en folklig uttalsform med frikativ konsonant, motsvarande lat. *ch* i *Michael*.

Om kvinnonamnet *Æstrið(r)* se *Danmarks Runeindskrifter*, sp. 632 och där cit. litt. — Huruvida namnet 30—33 **iuar** återger ett *Ioarr* eller ett *Ivarr*, är omöjligt att avgöra. Samma namn

¹ Jfr en strof av Arnórr jarlaskáld: *Mikáll vegr þat's misgört þykkir, manvitsfróðr, ok alt it góða* (Den norsksíðlandske Skjaldedigtning, B: 1, s. 326).

Den felaktiga form 73—77 **minel** i B 198 blev väl i allmänhet uppfattad som ett ord *minnihæll* 'minnesten' (så t. ex. U. W. Dieterich, *Runensprachschatz*, s. 379). Liljegren skriver *Mīnel*, d. v. s. *Minnel*. En mycket djärv tolkning har Peringskiöld: »Minel gömme hans anda, NB. thet lär utthtydas Minoes servet spiritum eius, ty Minoes troddes emottaga och döma öfver de dödas Siälar.» J. Göransson har i inledningen till *Bautil* (s. 5) översättningen: »Min Thor gäte and hans.» Dybeck har rättat läsningen till **mihel** och anmärker: »Således (St.) *Mikael* i stället för 'minneshäll' (*minel*).»

C. Sävje översätter (i *UFT* h. 5) inskriftens sista sats: »(Sankte) Mikael fröjde hans ande», och Brate: »Mikael glädje hans ande!» Tydligen ha dessa båda forskare i formen 78—81 **kati** velat finna en motsvarighet till isl. *kæta* (tt) 'glädja, roa' (till adj. *katr* 'glad, uppsluppen'). Vida sannolikare torde emellertid vara, att 78—81 **kati** återger ett *gæti*, pres. konj. av fsv. och isl. *gæta* (tt) 'vakta, vårda, taga vara på, taga i sin vård eller sitt beskydd'. Jfr isl. *Guð gæti mín!*; *fela sik undir Guz gæzlu*; *gæzluengill* 'skyddsängel'. Enligt *Njals saga*, kap. 100 (101), har missionären Tangbrand sagt, att ärkeängeln Mikael väger både gott och ont,¹ och han lovade den isländske hövdingen

förekommer Sö 140, Ög 130, L 1237 Vallsjö sn (Smål.), DR 74, i alla dessa inskrifter tecknat **iuar**. Såväl *Ioar* som *Ivar* är rätt vanligt under medeltiden (Lundgren-Brate). Det är snarast förvånande, att de så sparsamt förekomma i inskrifterna.

I UFT h. 5, s. 24 anmärkes till denna inskrift, att »det är icke osannolikt, att namnet *Ivar* är ett ristfel, för *Ikuar* el. *Ingvar*, alldenstund å tvänne Hargs-stenar i Skånella socken, Lilj. 436 och 437, nämnes en *Estrid*, hvilkens man var *Ingvar* (*Ikuar*) och som också hade en son med namnet *Ingvar*. De inskrifter, som här åsyftas, äro U 309 och U 310, vid Harg, Skånella sn. Den Estrid, som här omtalas, har haft en man Ingvar och sönerna Ragnvald, Sigvid, Ingvar och Jarlabanke. Ängby-stenens Estrid har haft en man **iuar** och sönerna Ingvar och Ingefast. Två namn äro visserligen gemensamma. Men det förefaller knappast troligt, att det är fråga om samma familj. Och det finnes icke tillräckliga skäl att antaga, att ristaren, som i övrigt har en mycket vårdad ortografi, skulle ha begått ett fel just i det viktigaste namnet i inskriften, i namnet på den man, över vilken stenen är rest.

Ängby-stenen har form av en triangel, med en mycket bred fot och med båda sidorna jämnt konvergerande mot den spetsiga toppen. Ristaren har sannolikt haft svårigheter att till denna stenyta finna ett lämpligt mönster. Han har använt samma komposition, som han nyttjat i flera andra fall, på U 457, U 467 och U 474, men han har på grund av stenens form varit nödsakad att vända det upp och ned. Det bör ha gjort ett egendomligt intryck på hans samtida, som voro vana vid den traditionella anordningen på runstenarna, med ormslingans huvud och stjärt nedtill på stenen.

Ristaren har icke signerat sitt verk, men det kan icke råda något tvivel om att han är Torbjörn, som har tecknat sitt namn på den mycket likartade Tibble-stenen U 467. Om Torbjörn se särskilt U 379.

479. Prästgården, Alsike sn.

Pl. 91.

Litteratur: B 1127, L 567, D 2: 232. J. Bureus, Fa 6 s. 73 n:r 137 (Bureus' egen uppteckning), Fa 5 n:r 1, Fa 1 s. 3; Ransakningarna 1667—84; J. Hadorph, Resejournal 1682; J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 153; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 250; G. Stephens, ONRM 2, s. 623, 3, s. 279; E. Brate, Anteckningar 1909 (ATA).

Äldre avbildningar: Bureus, kopparstick (F f 6 n:r 1); J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 1127); Dybeck a. a.; Brate foto 1909 (ATA).

Runstenen står strax V om Alsike prästgård, på norra sidan av landsvägen. Stenens båda stycken voro tidigare sammanfogade med järnkrampor. Dessa borttogos 1940, varjämte stenen hopfogades med stenkitt och restes.

Bureus har själv upptecknat inskriften; den fanns »vidh Alzeke Prästegård Bergha» (Fa 6), »AlsEke Prästegård» (Fa 5). — I Ransakningarna meddelas, att »Wedh Alsikie Prästegårdh finnes 1 Runsteen». Hadorph börjar sin resa i Ärlinghundra härad här i dess nordligaste socken: »Den 23 Sept. 1682 reste iag till Erlinghundrats härad — först till Knifstad dher iag thenne sten vid prestegården afrijtade.» Hadorph skriver felaktigt Knifstad i stället för Alsike. Träsnittet i Peringskiölds Monumenta har påskriften: »Wijd Alsike Prästegård på sudra gärdet wid vägen, straxt uthom stora tompten» (B 1127: »I Prästegården vid Alssike S.», L 567: »Prestegårdens S. gärde»). På träsnittet antydes genom skraffering, att stenen var söndersprucken ungefär på mitten. Dybeck återfann endast det nedre stycket av stenen; det låg »utanför trågården, vid vägen». Senare har överstycket kommit till rätta, och stenen stod år 1909 på sin nuvarande plats, med de båda styckena sammanfogade med järnkrampor.

Grå granit. Höjd 1,80 m., bredd (över korsmitten) 1,10 m. Stenen är mycket grunt huggen,